

stohastička signalistička poezija

živan živković

U jednom od izbora *Fragmenata o signalizmu* Mirosljub Todorović je objavio izuzetno sažet segment u kojem se precizira »težnja« ili smisao aleatorne ili stohastičke poezije. U tome segmentu još nema definitivnog ukazivanja na razlike između aleatorne i stohastičke poezije, iako je do tih distinkcija moguće doći ukoliko se pažljivo iščitaju Todorovićevi manifestativno/programsko/teoretski radovi i sistematski prouče poetska signalistička ostvarenja realizovana jezikom. U ovome segmentu, osnivač signalizma kaže: »U aleatornoj ili stohastičkoj poeziji može se odmah uočiti neka vrsta demijurske težnje za alogičnom sintezom nespojivih, potpuno suprotnih i suprotstavljenih elemenata realnog sveta. To je dalo povoda pojedinim teoretičarima da ovakav pesnički postupak okvalifikuju još i kao neodadaizam.«¹⁾

Stavljanje znaka jednakosti između aleatorne i stohastičke poezije uslovljeno je — kako se iz ovoga fragmenta vidi — »demijurskom težnjom za alogičnom sintezom nespojivih, potpuno suprotnih i suprotstavljenih elemenata realnog sveta«, težnjom, dakle, koja je egzistirala kao pokretačka sila i u jednoj i u drugoj signalističkoj verbalnoj jezičkoj praksi. U ovome fragmentu Mirosljuba Todorovića valja podvući još jednu činjenicu koju ovaj pesnik saopštava — tavka »alogična sinteza nespojivih, potpuno suprotnih i suprotstavljenih elemenata realnog sveta« podsticala je pojedine teoretičare da ovaj signalistički postupak dovedu u vezu s dadaizmom, odnosno, da signalizam upravo zbog tog postupka smatraju svojevrsnim neodadaizmom.

U odeljku *Šta je signalizam doneo srpskoj poeziji*, u polemički intoniranoj knjizi *Pevci sa Bajlon-skvera*, Mirosljub Todorović će, naglašavajući prirodu signalističkih istraživanja i eksperimenata u jeziku, posebno istaći broj vlastitih dela ostvarenih u jeziku i jezikom, što su naši kritičari u svojim komentarima pa i u sintetičkim radovima svesno zaboravljali, i definisale ponovo stohastičku poeziju kao poeziju »pesničkog« jezika, u odnosu na aleatornu poeziju, čiju će osnovu konstruktivno-ekspresivnu bit kasnije formulirati. Todorović kaže: »U stohastičkoj poeziji se, međutim, razbija rečenica i to ostrim, kako jedan od proučavalaca signalizma naglašava, *kubističkim rezovima*, a tekstualne poetske celine često se oformljuju tehnikom verbalnog kolaža. Rečenični nizovi su nedorečeni, izglobljeni, prekinuti u svom jezičko-energetskom naponu i svaki sledeći stih je nezavisna značajna jedinica iskaza.«²⁾ (Podvlačio M. T.). Todorović će na ovome mestu reći i to da je stohastički stvaralački postupak prvi put »značajnije i obimnije demonstriran« u ciklusu pesama pod naslovom *Konjic—Ljeljen*, 1969, objavljenom u časopisu »Gradina«, br. 8-9, u Nišu. Tada je objavljeno 23 pesme, »čitava mala zbirka«, kako Todorović kaže, od kojih su u ovoj polemičkoj knjizi kao primeri navedene dve *Otrovnica* i *Ovaj konj što leži u luci bakropisnoj*.

U ovom odeljku knjige *Pevci sa Bajlon-skvera*, knjige obračuna s tradicionalizmom i tradicionalistima, Todorović će, pored informacija o kompjuterskoj poeziji, saopštavati i one koje se tiču aleatorne poezije, koju nije ranije razdvajao od stohastičke i koju su istraživači (kao Kornhauzer, na primer, na koga Todorović misli u navedenom odlomku, kad kaže »jedan od proučavalaca signalizma«), posmatrali u kompleksu stohastičke ili kompjuterske poezije: »U aleatornoj poeziji koristi se sličan stvaralački postupak kao u stohastičkoj, ali se upotrebljava *svakodnevni, kolokvijalni jezik, jezik štampe, reklama, mas-medija, tehnološke civilizacije*.«³⁾ (Podvlačio Ž. Ž.). Kao primere za ovu vrstu poezije, i kao ilustraciju za nužnu njenu distinkciju u odnosu na stohastičku, Todorović navodi pesmu *Slab je alibi bebe u bunaru*, koju je, inače, objavio u časopisu »Delo«, br. 3, marta 1970. godine.

Dileme izazvane potrebom da se u žanrovskom pogledu jasno razgraniče stohastička i aleatorna poezija u signalističkoj praksi i eksperimentisanju na jezičkom materijalu, zahvaljujući navedenim Todorovićevim formulacijama, znatno se smanjuju i pojednostavljaju, ako se, naravno, na umu imaju samo ove formulacije, dakle, teoretsko/programsko/manifestativne eksplikacije Mirosljuba Todorovića. Samo razgraničenje pojmova stohastičke i aleatorne poezije, pak, veoma je složeno, ne samo zbog toga što su ova dva vida signalističkog rada identifikovana kao jedan u eksplikacijama ovoga pesnika, nego i stoga što se sinonimno za njih u kritičkoj praksi primenjivao i termin *statistička poezija*, odnosno, što je unutarnja srodnost primenjenog postupka u pesmama ove vrste uključivala i iskustva *kompjuterske i fenomenološke poezije*, čime je, praktično, zahvaćen celokupni signalistički rad na jeziku kao materijalu. Julijan Kornhauzer će, posmatrajući ove signalističke vrste kao *stohastičku poeziju, en général*, ovoj poeziji priključivati (verovatno što su sve ove poetske vrste realizovane jezikom) i poetska ostvarenja Mirosljuba Todorovića na šatrovačkom govoru.⁴⁾

Julijanu Kornhauzeru pripada zasluga što je u svojoj studiji o signalizmu usmerio istraživanja na »prođore« koje je ovaj pravac ostvario na planu verbalne poezije i što je na taj način, izbegavši jednostrano izjednačavanje signalizma sa vizuelnom poezijom, ukazao na revoluciju koju su signalisti izveli upravo u oblasti jezika kao medija ili »materijala« pesme.⁵⁾ Razumevajući stohastičku poeziju kao »čestitu kćer dadaiz-

IZVOD IZ BIBLIOGRAFIJE SIGNALIZMA

Knjige o signalizmu:

- Mirosljub Todorović, SIGNALIZAM (manifesti, traktati, rasprave), *Gradina*, Niš, 1979, str. 1 — 184.
- Julian Kornhauzer, SIGNALIZAM — PROPOZYCJA SERBSKIEJ POEZJI EKSPERYMENTALNEJ, *Uniwersytet Jagiellonski*, Krakow 1981, str. 1 — 172.
- SIGNALIZAM — AVANGARDNI STVARALAČKI POKRET, zbornik, *Kulturni centar Beograda*, Beograd, 1984, str. 1 — 96.
- Mirosljub Todorović ŠTEP ZA ŠUMINDERE, polemike, *Arion*, Beograd 1984, str. 1 — 56.
- Miodrag B. Šijaković SIGNALIZAM U SVETU (Strani kritičari i teoretičari avangarde o našem signalizmu), *Beogradska knjiga*, Beograd 1984, str. 1 — 112.
- Živan S. Živković ORBITE SIGNALIZMA, *Novela*, Beograd 1985, str. 1-128.
- Mirosljub Todorović PEVCI SA BAJLON SKVERA, polemika, *Novo delo*, Beograd 1986, str. 1 — 88.

Blokovi posvećeni signalizmu u našim i stranim časopisima:

- POESIA — SIGNALISTA, *Ovum-10* No. 4, Montevideo 1970. (Na španiskom).
- SIGNALISM (Recent Yugoslav Activity), *Second Aeon* No. 14, Kardif 1971. (Na engleskom).
- O POEZJI SIGNALISTYCZNEJ, *Litery* No. 5, Gdanjsk 1973. (Na poljskom).
- KONKRETNA, VIZUELNA I SIGNALISTIČKA POEZIJA, *Delo* broj 3, 1975.
- SINGALIZAM — POETIKA SIGNALIZMA, *Koraci* broj 1—2, 1976. (Čitav broj posvećen signalizmu. Istorijski razvoj pokreta, priloz i manifesti više autora, bibliografija signalizma).
- FRAGMENTI O SIGNALIZMU, *Književna reč* broj 55, 26. april 1976.
- L'AVANT-GARDE EN YUGOSLAVIE, *Doc/k/s* No. 12, trimestriel été 1978, Ventabran — Paris (Antologija signalističke vizuelne i gestualne poezije, uvodni tekst na francuskom, manifesti na engleskom jeziku). Str. 5 — 95.
- POJAVA I RAZVOJ SIGNALIZMA, *Dometi* broj 5, 1978.
- POSLERATNA SRPSKA AVANGARDA, *Gradina* broj 8, 1980. Str. 55—77 i 105—140.
- SIGNALIZAM — PITANJA I ODGOVORI, *Koraci* broj 1—2, 1982. (Strani kritičari o signalizmu). Str. 99 — 110.
- SIGNALIZAM, *Književne novine* broj 641, 4. februar 1982.
- SIGNALIZAM, *Književna reč* broj 184, 10. mart 1981.
- SIGNALIZAM, *Književna kritika* broj 2, 1984. Str. 39 — 68.
- SIGNALIZAM — JUGOSLOVENSKI STVARALAČKI POKRET, *Tok* broj 13—14, zima 1985/86. Str. 3 — 30.
- O SIGNALIZMU, *Bagdala* broj 322-323, januar-februar 1986. Str. 10 — 17 i 27 — 32.

Priredila Vida Vilhar

ma«, Kornhauzer je, prema Milivoju Pavloviću, uočio kontinuitet evropske istorijske avangarde »tradicije« kojom se *napadao sam jezik*, a kompjuter — kojim će se Mirosljub Todorović ubrzo poslužiti u pesničkom stvaranju, omogućiti će da taj »napad« na sam jezik dobije na intenzitetu i da se »u drugom svetlu sagledaju mogućnosti jezika.«⁶⁾

Kornhauzerova zapažanja u ovom smislu, Pavlović će produbiti smelom tvrdnjom: »Revolucija koju je signalizam izvršio u pesničkom jeziku, u poeziji uopšte, krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, po svom estetskom naboju, dublja je i značajnija od onoga što se u našoj poeziji dešavalo pedesetih godina. Po svom prevratničkom dejstvu signalistička revolucija se može meriti jedino sa ulogom istrojske avangarde u našoj književnosti početkom dvadesetih godina. Radikalnom teorijom i praksom signalizma bitno je izmenjen estetski kod srpske književnosti i umetnosti.« (Podvlačio M. P.).

Imajući na umu sve što se postiglo u oblasti jezika (a to znači, u stohastičkoj, kompjuterskoj, aleatornoj, fenomenološkoj i u drugim vrstama signalističke verbalne poezije), Milivoje Pavlović će svoja razmišljanja o signalizmu kao jugoslovenskom avangardnom pokretu završiti tvrdnjom da su signalistička iskustva koristili mnogi srpski pesnici, posebno oni »manje skloni istraživačkim naporima, neizvesnim avanturama duha i riziku koji sa sobom nosi eksperiment«, i da su, zahvaljujući tim iskustvima, gradili »svoj« stil, što znači da je signalizam destruktivno-konstruktivnom primenom jezika, u stvari, obnavljao jezik naše poezije.

Pre nego što se izlože ključne postavke poljskog jugoslaviste Julijana Kornhauzera o signalističkoj stohastičkoj poeziji, treba se zadržati na još nekim videnjima signalističkog poetskog stvaranja na jezičkom materijalu. Tako, na primer, Jelena V. Cvetković videla je »osnovnu zamisao signalizma, pa i kompjuterske poezije u postizanju neobičnog efekta, od slučajno povezanih reči«. Ova pesnikinja, rukovodena postavkama Julijana Kornhauzera, svakako, zapazila je da se Mirosljub Todorović u aleatornim/stohastičkim pesmama »poslužio matematičkom igrom svesti i mašte«, a potom je, koristeći se Todorovićevim eksplikacijama koje su ovde već navedene, primetila da aleatorne pesme nastaju kao »proizvod kolokvijalnog jezika, koriste reči masovnih medija«, a da na drugoj strani stohastičke pesme predstavljaju »sve relacije u kojima su u okviru jednog teksta pojavljuju slučajna asocijacija.«⁷⁾ Ostaje, međutim, otvoreno pitanje koliko je tačan zaključak ove pesnikinje i kritičarke da »aleatorna poezija, budući da koristi reči iz različitih semantičkih polja, ne može organizovati ni jednu semantičku celinu«.

Kornhauzerovo priključivanje šatrovačke poezije stohastičkoj poeziji, zasnovano na proučavanju dveju Todorovićevih pesničkih knjiga ostvarenih na šatrovačkom govoru (*Gejask glanca guljarke*, 1974, a *Telezur za trake*, 1977.) izvršeno je na strukturnim podudarnostima jedne i druge vrste signalističke poezije.⁸⁾ Videći jedinu razliku između ovih dveju signalističkih pesničkih vrsta u tome što je »jedna pisana prirodnom književnim jezikom« (stohastička, prim. Ž. Ž.), a druga se isključivo služi »sleng rečnikom« (šatrovačka), Kornhauzer je na pitanje da li je izbor leksike za Todorovića toliko važan, zaključio da nije, jer mu se učinilo da je naš pesnik držao više do »tehnik« i »načina« realizacije, a ne do reči koje će uključiti u igru.